

HUSZTI PÉTER

Hé, Mister Shakespeare!

1. Husztai Péter Psota Irénna a Hamletben
2. William Shakespeare portréja, 1564-1616
3. Téli regge, 1965
4. Lear király, 1991
5. Szentivánéji álom, Béres Ilonával, 1966
6. Hamlet, 1977

Strattford. Zöld pászit, frissen fodrászott fű, szomorúfüzek, virágok, ladikok, nagyképu hatyúk, egy színház, egy templom, girbegurba utcák, amelyekben járt, egy fekete-fehér favázás ház, amelyben született. Székek, ágyak, serpenyők, tollak és könyvek, amelyekről el akarjuk hinni, hát, hisszük, hogy mind-mind hozzá tartoznak. Egy városka, ahonnan elindult, s ahova hazamenekült, ahol véget ért az élete.

Egy csoda! Shakespeare-ország. Ma is így hívják ezt a földet.

Talán tudta, hogy a föld egy darabját majd róla nevezik el, s persze, színházat, fesztivált és társulatot.

Talán tudta, hogy évszázadok múlva is a legnagyobb izgalom lesz mindenhol a világon – rendezőknek, színészeknek, közönségnek – öt játszani, öt hallani és látni.

Talán tudta, hogy ha meghal, nyugodtan temethetik a strattfordi templom oltára elé, a főhelyre, nem kell többé háborgatni a sirt, nagyobbbat, méltóbbat, királyibbat nem teremnek a századok.

A strattfordi Szentháromság-templom szentélyében – ahol örök nyugalomra helyezték – a neve nincs a sírkövére vésvé, csak egy különös füzűvers:

*Good friend, for Jesus' sake forbeare,
To digg the dust enclosed here,
Blesse be the man that spares the stones
And curst be he that moves my bones.*

*Barátom, Jézus szerelmére
Vigyázz, ásd el port ne érje!
Áldott, ki sírom nem zavarja,
Ki szontomhoz nyúl, átok arra.*

De milyen élet lehetett az övé?

Ha egy végig gondolt Shakespeare-darab ekkora ajtót vág az életre, egy végigélt Shakespeare-szerep ekkorait hasít belőlünk, mi lenne, ha minden tragédiáját, minden végjátékát, minden sorsát végigkiszakoznánk?

Egy drámaíró, aki mindent tudott a világról: szerelméről, barátságáról, gyűlöletéről, féltékenységéről, vágyakról, álmokról, politikáról és hatalomról. Az ifjúságról, vénségről, fiúkról, lányokról, férfiakról, nőkről... rólunk.

Egy költő, aki Petőfi Sándor szerint: a teremtés fele.

Aki Shakespeare-ről gondolkodik, az életéről gondolkodik, s aki az életéről gondolkodik, önmagáról gondolkodik.

Színészi eszmélésim pillanatai, színészi életem legfontosabb állomásai vitathatatlanul Shakespeare-hez kötődnek. Már zöldfüllű főiskolásként elkezdtem felelőtlenül kacérkodni a mesterrel. A tenyérnyi gyakorlószínpadon a hályogkóvacs bátoriaságát kösztöltem bele *Macbeth* örjítő történetébe; mint ssheder *Petrucchio* találkoztam egy röpke jelenet erejéig egy nyakiglab, makrancos csajjal, és

szinte még múltó *Malvoliók*ent illegetem-billegtem egy *Vízkeresz*-jelenetben, amelyből hűszéves fejemmel valószínűleg egy kukkot sem értemet. Harmadéves főiskolásként esténtékné feltüntetem a Madách Színház akkor hatalmasnak tetsző színpadán: Helsingör várában, *Fortinbras* százasodaként és mint III. úr a *Téli regében*.

Kell-e szerencse egy tehetséges, fiatal színészi életében ahhoz, hogy színész legyen? Ostobaság. Természetesen kell. Hogy aztán mit jelent a szerencse, az már fogas kérdés. Talán a legnagyobb szerepe abban van, hogy kit hívó vet a sorsa. Melyik kontinensre, melyik országra, mekkora városba, milyen színházba. Kikkel találkozik a kezdet kezdetén. Milyen játszóársakkal, költőkkel és rendezőkkel. Milyen szerepekkel.

Nem akarom hálátlan lenni tüneményes játszóársaimmal, mestereimmel és tanítványaimmal, a seregnyi, ezerszínű sárból-napsugárból gyúrt figuráival, akiknek a bőrébe bújtam, s akik a bőrbőmbe bújtak, de kétségtelen, hogy felkavaróbb találkozásaim Shakespeare mester szerepeivel kötődtek. Velük jártam be a legmeredekebb, legfélelmetesebb utakat, tölük tudtam meg a legtöbbet az életéről, általuk kezdtem megismerni magamat. Velük gyötörtém, kínlódtam legtöbbet, velük zahanant a legmélyebbre, velük szálltam a legmagasabbra.

Hány bolond, varázslatos, torokszorító, forró estén!

Szent Iván éjjelen önfedleten száguldoztam Athén erdejében a selemen narkotikumától kótyagos *Demetriusként*; a Körszínház *Troilus* és *Cressida* előadásán mennyi erőt és tartást merítettem a becsület *Hector* történetéből, akinek tragédiája éppen tisztasága volt.

Fájdalmas, különös és kegyetlen komédia fókuszába kerültem, amikor újra találkoztam *Petrucchio*val, aki az agyomás legmodernebb technikájával programozta át Makrancos Kata személységét.

Milyen pimaszul, pófátlanul forgatta fel életemet *Jago*, ez a démonikus zászoló.

Az olvasópróban már tudtam, hogy etől a fickótól nem fogok szabadulni. Belém akaszodott, mint a kullancs, bőrom alá bújt, ujjá köré teker engem is, mint *Rodrigót* és *Cassiót*, *Desdemónát* és *Emiliát*.

Megőrijtett, mint *Othellót*.

Az átkozott komédiás

Ahogy kezdem megismerni *Jago* eszközeit, ahogy elkápráztatott a tehetsége, a karizma, a maga a büvkörébe kerültem, megértettem, hogy miért váltott ki mindig izzó indulatokat. Miért sestetegyek körülötte mindig is gyilkos nyilak és viták.

Ki képes ilyen féktelen, szörnyűtől gyűlöletmechanizmust működtésben tartani? Ki ez a *Jago*? Az indítékait kerestem. Mert megtalálhatja mindenki a maga *Jagóját*. A machi-

avellistát, az indok nélküli gonoszt, a félelmetes karrieristát, a brutális gyilkost.

Nehéz kimondani, de az igazán veszedelmes gazemberek zseniális komédiások is. Tragédiákat és bobozotokat játszanak végig az alattuk tátogó mélységek felett a bosszúért, a hatalomért, a trónért, az ember megrontásáért.

Átkozott komédiások!

Valami hiányzott mégis, valami apró, jelentéktelennek látszó lökés, hogy el tudjunk indulni az őrgöngyök lejtőjén, valami, amit egyébként nap nap után látunk, saját érzékeny bőrünkön tapasztalunk.

Egy este talán a Rondellában beszélgettünk arról, hogyan változnak tegnap még testi-lelki, egyet akaró, egyet hívó barátok ellenségekké. Hogy rondul meg még a tisztá, felhőlen múlt is, hogy moscolódiák be a kezdet kezdeté. Hogy változik egy játékos ajándék, szerelmes celti, kitarulózó levél bizonyíték-ká, letaglózó bumeranggá.

S akkor kimondtam, amit addig csak kerülgettem. Igen! Innen kell kezdenünk! *Othello* és *Jago* szerelmes barátságától. Erről gondolkozunk! Együtt győzzük csatáinkat, laladokrol, éjszakai sátorbeszélgetésekről, egymásnak fitogtatott barátságáról és büszke rátermettségéről.

Ha egy ilyen, váratlan helyzetből kilöknék valakit, s helyébe egy új barát kerül, egy új szerelem söpri le a múltat, akkor nincs mit kérdezn. Nem kellene tanulmányok. Nézz ki csak a folyosóra, vagy nézz körül a büfében! Kotorássá a régi fényképek között! Kotorássá a múltadban!

Jago nem hordhat álarcot. Ez világos. Nem lapulhat a hátterben. Nem játszhat bübszínházban, nem ugrálthat zsinórban marionettfigurákkal. Nem tesztelheti meg a gonoszt. Ki hinne neki? Sőt! Végig kell kötélen táncolni egy hatalmas szakadék felett, végig hinniünk kell, remélnünk kell, hogy a „történet” jóra fordul. Hogy valaki csak észbe tér, valaki csak visz-

szakérdez. Persze, nem szól, nem kérdez senki. Dumálnak, puszognak, sutyorognak a hídak alatt, kikötőben és hálószobák függőfői mögött. S közben rohadnak a kapcsolatok. Rohad a barátság, pusztul a szerelem.

Hat a mérég!
Lehet, hogy a mi felkünk alja is ilyen? Ilyen izsapos, mocaras? Bűnök bugyborékolnak ott lenn, irigységek, gonoszság és rosszindulat? Csak erőszakosan rápakolunk mindent iskolákkal, évekkkel. Tudást, szeretetet, megértést és lemondást. Szorgiorán börtönbe zárjuk, bevakoljuk a felkünk alját?

És ha felfordul minden, ha már nem érdemes többé féken tartani a mérgek gázokat, mert nincs miért, nincs kiért. Akkor mi lesz? Akkor menekülni kell a vulkán elől, a lélek alja elől. Akkor kezdődik ennek a Jagónak aljas, fekete története.

Lear az egyik legkiméletlenebb szerepe Shakespeare-nek testileg és lelkiek egyaránt. Engem különösen az gyötört, attól szenvedtem, hogy nem volt miibe kapaszkodnom.

Sok gazembert jászotam életemben, gyakran élvezettel, mert élet volt bennük, sürű vé, a gonoszság öröme és veszedelme tehetőség. Jago és Zsigmond, Lucifer és a Magister féltelmes tehetséggel és virtuozitással, mint hazszereken játszanak az embereken, s fékletek ujjongással tombolnak a „koncertek” után, nem törődve a színtéren maradt hullahegyekkel.

Úgy éreztem, Learból hiányzik a vér. Az élet, az élet nedvei.

Mint egy szikláomb görög le a hegyről, cél nélkül, ok nélkül, élvezet nélkül zászt maga előtt mindent. Házakat, fákat, ártatlan embereket, állatokat, míg végül a szakadékokan iszonyó robajjal török darabokra. A próbák és később, az előadások után is tehetetlen dühvel szakadt ki belőlem az azóta is fojtogató kérdés.

Ki vagy te egyetlen zsarnok?

Ki ez az agyalágyult szörnyeteg? Minden mozdulata rossz. Minden lépése végtelen.

Feldarabolja és ezzel megöli a bírodalmat. Szeretversenyt rendez lányai között, majd kitagadja a legkisebbet, aki nem hízlel, „csak” igazán szereti, számlái egyetlen igaz hitét, Kentet, mert őszinte.

Végletekig hergeli, magára uszítja családját. Öntelen, esztelenül dobja el magától az értéket, s kiáltja ki egyedülű üdvözítőnek a hitvánságot.

Értemem, persze, hogy értemem. Az óregség dühbe tombol benne, a tehetetlenség, hogy kihullott a világából, hogy fölösleges lett.

Értemem, de megérteni nem tudtam.

A közönség estéről estére léleget-visszafajta szorongatá végig a rettenetes történetet. Bömbölve acsarkodtam Gonerill és Regannal, harcoltam egykori velem, ma már nem illető jogaimért. Előadások után, álmatlan éjszakáimon pedig az járt a fejemben, hogy ször-

nyetegek ezek a boszorkányok, Lear véreből való, de ha beelgondolok, meddig lehet elviselni egy elviselhetetlen vénség és mocskos, bűdös, részeg csihájének randalírozását?

Szerettem Cordeliát, becsültem Kentet, összeszorult a gyomrom Glostent tragédiáján, együtt éreztem a vacogó Edgarral, s fáj a kis Bolond eltűnése.

De te, Lear! Ki vagy te, hé!

Három vénség, Kent, Gloster és Lear, támogytunk, támogattuk egymást az örjítő viharban, valahol a világ végén. A förteteg sztyukos, régi, elszárgult újságokat sodort a latkattan tágra. Értéktelen híreket a múltból.

A régi – ma már nem létező – dicsőség sebeket feltépő emlékei.

Végre levegőt vettem.

Végre a förtelmes bűnök tömege után, a bűnhődés útjára lépve, nekiindulhattam a szenvedéstörténetnek, amelyet a vén Lear kiszabott magának. Számára az egyetlen megoldás a megsemmisülés. Ebben a borzalmas igazságba végre megkapaszkodhattam.

Meg kell vésülni, meg kell zavarni, meg kell vakulni, hogy meglassuk, hogy megértjük az életet és a halált, a létünket és a világot. Kegyetlen tanulság.

Az öltözömben téptem magamról rojtos szakállamat, dobáltam átízadt göncimeket, s alig vártam, hogy a zubogó, jég hideg vízzel lemossam magamról a viharban rápm tapadt újságfejecskéit, koszos posztódarabokat, a kiemeltlen pokoljárás gyöttrő nyomait.

Hamlet

A *Hamlet* mérőföldök volt színészi életemben és felnőtté válásomban is. Gyökeresen megváltoztatót.

Keményebb lettem és puhább, zártabb és nyitottabb. A fecsgeő felszín alatt izgatni kezdett a titokzatos és hallgatag mély. A dán királyfival megjártam a mennyországot és a poklok poklát. Soha annyire szíavú nem lötök, Soha ennyire egyedül nem voltam, soha ennyien nem vettek körül. Soha ennyi váratlan elismerést, barátságot és biztatást nem kaptam.

Honnan indultam el, miféle emlékdzsungelből a dán királyfi felé?

Amikor meghallottam, hogy bemutatjuk a *Hamletet*, a szövegkönyv első oldalára ezt írtam:

Ki vagy te, Hamlet? Ki vagy ma nekünk? Hamlet? Ki az?

– Nem úgy: te állj, s felelj: KI VAGY?

Igaz, ez itt a nagy kérdés.

Ki vagy te, aki *Hamletet* fogod játszani? Készen állsz a feladatra? Van elég tehetséged, erőd, bátorságod *Hamlet* történetéhez? Nagy a tét. A semmiből indulsz. A királyfi mindent elvesztett. Apját meggyilkolták, anyját nőül vette a gyilkos, s most szerelmesen henteregnek a bűzös ágyban. Barátai elárulták, szerelme – ártatlanul ugyan, de – törbe csajja.

Rohad a világ!

„Kizökkent az idő, a kárhöz, hogy én szűltem helyetelni azt!”

Elég erős vagy ehhez? Hiszel a szavakban? Hiszel a történetben? Hiszel magadban? Ha hiszel, vágj bele!

Akkor lehetsz alacsony, langaléta, kövér, sovány, szakállas, hordatszapszeműveget, farmert vagy frakkot. A történet jelszóddhat kastélyban, börtönben, Lengyelországban, Afrikában vagy a Hársfa utcában.

Az emlékp próbák sűrűjében néha tükröt tartok magamnak. Meddig jutottunk? Hol tartunk? Merre tovább? Egyre jobban izgat ez a fiatal ember, aki megvadtított a titok, aki elég erős és nyers ahhoz, hogy a brutalitásokról se riadjon vissza. Egy rátermett, erős Hamlet, aki napokon, éjszakákon át bolyong a huzaos palota kongó termében, száguldozik a melvélen, le a tengerpartra, majd újra vissza. Nem medít. Beleordítja az éjszakában a tenger, az orkán bömbölésébe:

„...tör lesd e darab,

Hol a király; ha bűnös, fennakad.”

A próbák szünetében és éjszakai jó szórakozás beleolvastam a könyvtáryi *Hamlet*-okoskodásba. Mennyi zagyalékot hordtak össze a nagyképi tudósok!

Történelmi dráma-e a *Hamlet*? Vagy filozofikus. Netán krimi. A szegény fiú könyvvel a kezében csupán jártsza az örültet, vagy valóban becsavarodott. Egyáltalán, ki ez a királyfi? Szerelmes az anyjába? Mennyit tud Polonius? Horatio a hatalom beépített tégla-ja? Nem lehetséges, hogy *Hamlet* lány volt, s Horatio íránt érezte szerelméért vállalta az egész örületet? S még ezernyi kérdés, amely mind alkalmas arra, hogy addig se próbáljunk.

El ne felejtsem a leggyakoribb kérdést: volt-e viszonya Opheliának *Hamlet*tel? Erre a legfrappánsabb válasz Laurence Olivier visszszemlélezéseiben találtam, aki egy *Hamlet*-elődjét, a híres színigazgatót idézi: „*Hölgyeim és Uraim! Azt kérdezik, lefelelt-e Ophelia Hamlettel? Nos, erre a kérdésre határozott választ adhatok: igen! Legalábbis az én írsulatomban mindig.*”

A száraz, színtelen, szagtalan, élettelen lapok forgatása közben gyakran eszembe jut Benedetto Croce vizsgálata: „– Hé, hogyan elemiztek *Hamlet*tel? Pedig ő éll!”

Böffen Tóbiás

Közhely, mégis Shakespeare kapcsán fontosnak tartom elismételni, hogy a színház a közönségért van. Nekik játszunk, velük játszunk, értük játszunk, s ami talán ennél is fontosabb, gyakran helyettük játszunk.

Shakespeare-nem is lehet a közönség rész vevő jelenléte nélkül játszani. Egy élő, lélegző előadás az nélkülözhetetlen a játék előtti várakozás, szibongás, a sírás, a nevetés, a taps és a csend. Az együttjátszás cinkos öröme. Hál’ istennek nyitott kapukat döngöget, mert

1. Othello, Piros Ildikóval, 1973
2. Othello, Besenyey Ferencsel, 1973
3. Vízkereszt, vagy amit akartok, Haumann Péterrel, 1985
4. Troilus és Cressida, Kozák Andrásval, 1966
5. A makrancos hölgy, Gyabronka Józseffel, háttal Gáti Oszkár, 1982

A fotókat Huszti Péter archívumából kaptuk

a mi közönségünk szemtelenség, de tehetségesen döntött. Bátorra, új és új előadásokra, merész megközelítésekre sarkalva a budapesti és a vidéki rendezőket meg színeszket, William mestert egyszerűen elopta, s mint az egyik legnépszerűbb, magyar, színpadi szerző lovagvá tette, s a színpad társadalmi rendezőktől, politikai szeljárástól, divatától és izmusoktól független, örökös uralkodó-jává koronázta.

Vérteli, színházi embernek tudnia kell, hogy aki shakespeare-i vigjátékhoz nyúl, nagy fába vágja a fejszéjét. Életveszélyes utazásra indul. A rejtélyek, titkok, orchideák és kigyófészkek dzsungelébe.

Mert milyenek is Shakespeare vigjátékai? Ha erre a költői kérdésre egyáltalán válaszolni merünk: légiések, édesek és éteriek.

Tele mámoros poézissal, virtuóz szellemességgel, költészettel és lebegéssel. Ugyanakkor nagyon is földiek. Vaskos humorral, túlfűtöttséggel, disznósággal, trágársággal, fülledtséggel, lucskos erotikával és felgerjedt vadssággal.

Figurái a nemek páruivaladának kegyetlen olimpiikonjai. Nem lehet nem észrevenni, hogy a látszólag habkönnyű, bugyborékoló vigjátékokban a felszabadulás bővületében miként szabadul el a pokol. A komédiák nap-sugaras tájaink stírú, izsapos, kénköszagú forrásai, kaotikus és veszedelmes ösztönök törnek fel, s a mérges gázok hatására drámai módon hullanak le a csiricsaré ruhadarabok, a kipirosult arcon megtömek a mosolyok, a szerelemtől és a nehéz szeszektől csatagos pofákra kegyetlenül ráfagynak a vigyorok. Kiderül, s méltó helyére kerül az álnokság, a hazugság és a képmutatás. Lelepleződik a nagyképtiség, az önteltség és a hülyeség.

Ez a lélegzetelállító emberismeret izgatott mindig Shakespeare tragédiáiban, röhögőtől, keserves komédiáiban is.

Gondolataim a próbákon és az éveken át játszott előadásokon is azok voltak – akár *Demetriust*, akár *Petrucchiót*, *Don Adriano de Armadót* az örült spanyolt, vagy *Böffen Tóbiást*, az elfuserált Falstaffot játszottam. – hogy William mester veszélyesen sokat tud rólam. Talán többet is, mint amit tudni akarunk.

Ilyen, kegyetlen önismeretet bizony nehéz elviselni. Fetrenünk a röhögéstől, egyszer csak megáll a levegő, s rádöbbenünk, hogy magunkon röhögünk.

Don Armado

A *Lövétett lovagok*ban, mint Shakespeare komédiáiban, minden a szerelem körül forog.

Don Armado, az örült, spanyol lovag, földet sópró idétlen kolonkabitájában, tollbokrétás kalapjában, lyukas kesztyűjével, rozoga kardjával és hervadt, piros rózsájával, mint egy pattanásos, túlkoros kamasz veszködik, ácsingózik a szerelem után.

Aki ennyire magányos, kiszolgáltatott, aki

ennyire elkeseredetten szeretne valahová, valakihez tartozni, azt nagyon könnyű megsebezni, lövni tenni.

Hé, Mister Shakespeare!

Shakespeare országai, tróntermei, síkatorai és kikötői gyakran összemósódnak bennem. Erdők, amelyekben öldöztek egymást, bokrok, kerítések és palánkok, amelyek nyírókora nyújtottak, várkapuk, amelyek nyikorogva megnyitáltak előttem, s dögve végérvényesen becsapódtak utánam, szelid és tájékozó tengerek, örjöngő viharok, tomboló szelek, harsogó harsónak, sikongó kürtök, ha távolról szólnak is, ha homályosan látszanak is, mind-mind személyes emlékeim.

Gyakran zavarba jövök, jártam-c ott valóban, vagy csupán a képzelet szárnyán, ami, persze, Shakespeare esetében gyakran valóságosabb a valóságnál. Utcai ifjúságom legfontosabb tájai, házai, utcái és lépcsői is idővel kissé elmosódnak. Csak abban vagyok biztos, hogy akkor ott velem valami fontos történt. Valami meghatározó, valami életre szóló.

Shakespeare-szerepeimben akkor voltam legboldogabb, ha igazán közel kerültem a nézőkhöz, fizikailag és lelkiileg egyaránt. Ha az előadások utáni akadozó beszélgetésekből az derült ki, hogy *Demetrius*, *Hector*, *Petrucchio*, *Hamlet*, *Jago*, *Don Armado*, *Lear*, *Böffen Tóbiás* története nem csupán egy érdekes mese volt számukra, hanem valamit megértettek a világból és az életből, önmagukból.

Mert Shakespeare tanár úr tragédiái és vigjátékai kegyetlen és fájdalmasan tréfas élettanfolyamok, amelyek emberismeretes és önismeretre tanítanak minket.

A *Lövétett lovagok* végén előrejöttünk a rivaldóhoz, s egy halomba raktuk a kellékeinket, az értéküket veszített ékszereket, a behorpadt kalapokat, törött kardokat és elhervadt virágokat, s arconuk az elmozdított festékekkel halkán dudólni kezdtünk egy dal a szerelemről, amely végül is le fog győzni mindent. De akkor én már nem tudtam figyelni a nőira, a dallamra, csak bámultam a lenn ülőket, akik mint a gyerekek félszegen, reménykedve nyújtották felénk a kezüket.

Hé, Mister Shakespeare! Ha ilyen szédítő magasra repülsz velünk, mi ilyen magasról pottyanunk vissza, ha az álom, a varázs, a repülés véget ér?

Hé, Mister Shakespeare mester! Ott a stratfordi ol-tár előtt. Hé vigyázz ránk! Figyelj ránk! ♦♦

(Huszti Péter Kossuth-díjas színművész fenti akadémiai székfoglaló előadása 2014. április 11-én tartotta meg a Magyar Művészeti Akadémián. Az előadás után Müller Péter József Attila-díjas író, dramaturg mondott landációt.)